

REFERENCES

1. Khudoba, N. (2009), "Austrian Code of Criminal Procedure 1873 and its application in Galicia", *Forum prava*, no. 2, pp. 417-422.
2. "Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, f. 150, descr. 1a, c. 318 (Structure of the Higher Regional Court indicating the competence of its departments)".
3. Stebelski, P. (1901), *Komentarz do Austriackiego postpowania karnego*, Gubrynowicz i Schmidt, Lwów.
4. "Kodeks postępowania karnego z dnia 23 maja 1873 r.", *Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych*, Rok 1873, Wiedeń, 1873, pp. 400-501.
5. "Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, a. 150, descr. 1a, c. 2 (Correspondence with district and county courts)".

УДК 340.15.047: 349.4 (477.83/.86)"18"

ЗМІНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ГАЛИЧИНІ ПІД ВПЛИВОМ РЕВОЛЮЦІЇ 1848 Р. В АВСТРІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Мельничук Н.С., аспірант

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
буль. Університетська, 1, м. Львів, Україна
whiteh@meta.ua*

У статті проаналізовано зміни в правовому регулюванні земельних відносин у Галичині під впливом революції 1848 р. в Австрійській імперії. Показано, що віденські революційні події 1848 р. призвели до низки суспільно-політичних змін у Галичині та Буковині. 17 квітня 1848 р. імператор підписав патент (указ) про ліквідацію панщини в Галичині з 15 травня, а 9 серпня дію цього патенту австрійський уряд поширив на Буковину. Незважаючи на те, що скасування кріпосного права затяглося в часі, сам факт ліквідації феодальних повинностей мав позитивне значення для розвитку суспільних відносин у Галичині.

Ключові слова: правове регулювання, Весна народів, панщина, кріпосне право, Галичина.

ИЗМЕНЕНИЯ В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ГАЛИЦИИ ПОД ВЛИЯНИЕМ РЕВОЛЮЦИИ 1848 Г. В АВСТРИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

Мельничук Н.С.

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина
whiteh@meta.ua*

В статье проанализированы изменения в правовом регулировании земельных отношений в Галиции под влиянием революции 1848 г. в Австрийской империи. Показано, что венские революционные события 1848 г. привели к ряду общественно-политических изменений в Галиции и Буковине. 17 апреля 1848 г. император подписал патент (указ) о ликвидации барщины в Галиции с 15 мая, а 9 августа действие этого патента австрийское правительство распространило и на Буковину. Несмотря на то, что отмена крепостного права затянулось во времени, сам факт ликвидации феодальных повинностей имел положительное значение для развития общественных отношений в Галичине.

Ключевые слова: правовое регулирование, Весна народов, барщина, крепостное право, Галиция.

CHANGES IN THE LEGAL REGULATION OF LAND RELATIONS IN GALICIA INFLUENCED BY THE REVOLUTION OF 1848 IN THE AUSTRIAN EMPIRE

Melnychuk N.S.

*Ivan Franko national university of Lviv, str. Universytetska, 1, Lviv, Ukraine
whiteh@meta.ua*

The article analyzes the changes in the legal regulation of land relations in Galicia influenced by the revolution of 1848 in the Austrian Empire. It is found that in 1848 in a multi-national Austria, as well as in other European countries, there took place a revolution guided by the fundamental ideas of the declaration of civil rights and freedoms, elimination of economic legacy of the previous century that stood during the reign of Emperor Joseph II reform. Under the pressure of the public and political circumstances that jeopardized the very existence of the state,

the Emperor Ferdinand I was forced to make concessions and April 25, 1848 published the first Austrian constitution for the empire (the constitution is often called by the name of the minister of internal affairs Franz von Pillersdorf). The constitution of 1848 proclaimed monarchic and constitutional order, some democratic rights and freedoms. It also reinforced the division of power into the executive, legislative, and judicial branches, ensured the independence of the courts.

It is investigated that the Law on Abolishment of Socage read: "1) All socage obligations to serfs and land owners, as well as khalupnyks and storekeepers are abolished on May 15, 1848; 2) Existing easements remain in force; homagers, if they wish to enjoy easements, are required to pay certain fee that is established primarily through voluntary agreements between them and their masters; 3) If somewhere homagers enjoy easements caused not by their links with their immediate dominia, but by someone else's, such easements are preserved, but homagers have to pay chynsh for the use of these easements in the amount determined in previous article to state treasury, which will redeem them from urbarial obligations; 4) Since April 15, 1848, land owners were exempted: a) from payment of urbarial tax; tax of tithes in the future were to be paid by those who receive tithes; b) from the duty to assist their needy homagers; c) from the obligation to keep land books, where they were not yet kept; d) from the obligation to represent homagers in legal disputes; e) from payment for the cost of health security; f) from the costs associated with the delivery of recruits to the place of recruitment and provision with food. These costs in the future had to be paid by the communities; g) from the cost for treating people from the epidemic and sexually transmitted diseases and diseases of cattle".

It is shown that the Viennese revolution in 1848 contributed to a number of social and political changes in Galicia and Bukovina. April 17, 1848, the Emperor signed a patent (decree) on the elimination of socage in Galicia from May 15. August 9, Austrian government extended operation of this patent to Bukovina. Despite the fact that the abolition of socage was delayed in time, the elimination of feudal obligations had a positive impact on the development of public relations in Galicia.

Key words: legal regulation, Spring of Nations, socage, law of serfdom, Galicia.

У сучасних умовах здійснення земельної реформи України важливим завданням є удосконалення земельного законодавства, яке б сприяло переведенню сільського господарства на засади багатоструктурної аграрної економіки, створення можливостей функціонування нових форм господарювання на селі, заснованих на праві приватної власності на землі сільськогосподарського призначення. Створення якісно нового земельного законодавства включає в себе не тільки врахування міжнародного, але й національного правового досвіду. У зв'язку із цим особливий інтерес викликає історико-правове дослідження змін у правовому регулюванні земельних відносин у Галичині під впливом революції 1848 р. в Австрійській імперії.

Питання змін у правовому регулюванні земельних відносин у Галичині під впливом революції 1848 р. в Австрійській імперії є малодослідженим в історико-правовій літературі. Окремі аспекти цього питання досліджували українські історики (М. Герасименко, М. Грушевський, Ю. Овсінський, А. Яремчук, І. Витанович та інші), українські правники (І. Бойко, І. Настасяк, Б. Тищик, Р. Шандра та ін.), польські дослідники (Ф. Буяк, Р. Зибук, В. Калінка, К. Малешинський, Я. Рутковський та ін.). Проте правові аспекти цього питання залишаються малодослідженими.

Метою статті є з'ясування змін у правовому регулюванні земельних відносин у Галичині під впливом революції 1848 р. в Австрійській імперії.

У 1772 р. за результатами першого поділу Речі Посполитої Галичина була включена до складу австрійських володінь. Західноукраїнські землі вважалися аграрним краєм. Більша частина орної землі, лісів і пасовищ належала поміщикам, монастирям, церкві. Селянське господарство за характером було малоземельним, унаслідок чого близько половини всіх селянських господарств стали нерентабельними. Нерідко доходило до продажу селянських (переважно малоземельних) господарств. На початку ХХ ст. великого розмаху набули страйки сільськогосподарських робітників.

У 1848 р. у багатонаціональній Австрії, як і в інших країнах Європи, відбулася революція*, засадничими ідеями якої було проголошення громадянських прав і свобод, ліквідація господарських пережитків попередніх століть, що встояли в період йосифінських реформ. Під тиском громадськості й політичних обставин, які поставили під загрозу саме існування держави, імператор Фердинанд I був вимушений піти на поступки й 25 квітня 1848 р. оприлюднив першу австрійську конституцію для всієї імперії (конституцію часто називають іменем міністра внутрішніх справ Франца Піллерсдорфа). Конституція 1848 р. проголошувала монархічно-конституційні порядки, деякі демократичні права й свободи громадян, а також закріплювала розподіл влади на виконавчу, законодавчу та судову, забезпечувала незалежність судів [1].

*Революцію в Австрійській імперії («Весну народів») зазвичай датують 1848-1849 рр., тоді як революційні події в Галичині лише 1848 р.

Ініціативи галицької шляхти змусили Відень пришвидшити селянську реформу. 17 квітня 1848 р. офіційно видано Закон про скасування панщини, зміст якого оприлюднено 22 квітня. Уперше зазначений закон був обнародований у Львові 14 травня 1848 р.: «По селах роз'їздили цісарські урядники, відчитували патент і накликували селян до вдячності й вірності цісареві за цю ласку» [2, с. 40]. Окремим патентом від 9 серпня 1848 р. правосильність закону від 17 квітня поширювались і на Буковину (тільки з 1 липня 1848 р.).

Преамбула документа гласила, що закон видається з метою «зміцнення і піднесення добробуту краю» та визнавала дотеперішньою перешкодою досягнення цього добробуту невідповідність між розмірами повинностей і селянським землекористуванням. Автори закону не забули згадати, що його ухвалення відбулося після численних звернень власників маєтків у Галичині, які просили про «безоплатне дарування панщини селянам» [3].

У Законі про скасування панщини зазначалось: «1) Всі панщинні та кріпосні повинності як земельних господарів, так і халупників, і комірників, з 15 травня 1848 р. скасовуються; 2) Існуючі сервітути залишаються чинними; піддані, якщо вони побажають користуватися сервітутними правами, зобов'язані за це давати відповідну плату, яка встановлюється насамперед шляхом добровільних угод між ними і їх панами; 3) Якщо де-небудь піддані користуються сервітутним правом, що виникло внаслідок підданських зв'язків не з їх безпосередньою домінією, а чужою, то такі сервітути зберігаються, але піддані за користування цими сервітутами повинні платити чинш в розмірах, визначених так, як сказано в попередній статті, державній казні, яка їх викупить від урбаріальних повинностей; 4) Земельні власники, починаючи з 15 квітня 1848 р., звільняються: а) від оплати урбаріального податку; податок від церковної десятини в майбутньому платитимуть ті, хто одержує десятину; б) від обов'язків надавати допомогу своїм нужденним підданим; в) від обов'язків заводити земельні книги, де такі не заведені; г) від обов'язку представляти підданих у правових суперечках; д) від оплати на покриття витрат на охорону безпеки; е) від витрат, пов'язаних із доставкою рекрутів у місця набору та їх харчуванням. Ці витрати в майбутньому на себе мають взяти громади; є) від витрат на лікування людей від епідемічних і венеричних хвороб і при пошесних захворюваннях худоби» [3].

Проблема сервітутів у квітневому патенті не відокремлювалася від скасування панщинних й інших повинностей. Існуючі сервітути залишалися недоторканими (підтверджено встановлені чинші за сервітути), а ті, хто бажав користуватися сервітутними правами, мав за це платити. Патент визначив і розміри такої оплати: для підданих, панщина яких під час її регулювання була зменшена на нецілу третину їх урбаріальної (інвентарної) повинності, вона не повинна була бути більшою понад дві третини їх дотеперішніх урбаріальних домінікальних і десятинних повинностей. Щодо інших підданих, то вона не могла бути вищою від їх повинності на час від згадуваного регулювання. Селяни повинні були платити за сервітути навіть тоді, коли останні виникли внаслідок підданських зв'язків не з їх безпосередньою домінією, а з чужою, з тією лише різницею, що плата вносила державній казні, яка мала їх викупити від урбаріальних повинностей [3].

Закон також встановлював право землевласників на винагороду за скасовані панщинні повинності й передбачав повне відшкодування земельним власникам цих повинностей. Дві третини цієї вартості повинна була виплатити землевласникам казна, а одну третину зараховували як компенсацію за звільнення земельних власників від повинностей/обов'язків щодо «підданих» [4, с. 27-28]. Спосіб компенсації землевласникам встановлювався додатковим законом. Таке зволікання можна пояснити нестабільною ситуацією в державі та побоюванням спровокувати зайве невдоволення.

Ситуацію, яка виникла на селі, у листі описав один із галицьких поміщиків: «Крім сторожа <...> всі селяни з фільварків пішли, ніхто більше в селі не бажає служити в помісті. <...> Якщо так піде й далі, доведеться відмовитися від господарства. <...> Уявлення про власність геть зникло, на моїх полях орють і сіють селяни, немов на своїх власних; на моїх луках випасають худобу, немов на своїх; з ліса дерево перестали купляти, позаяк кожен бере скільки хоче, а точніше, скільки може вивезти. <...> З усіх боків роздаються голоси, що домінікальні землі, ліси і пасовиська незабаром будуть розділені між селянами» [5, с. 107]. В іншому випадку знаходимо свідчення, що селяни більше не вірять ні пану, ні чиновнику, а лише цісареві.

Однак скасування панщини викликало відразу низку проблем, як правових, так й економічних, що влучно відзначав В. Будзиновський: «З реформою тою, сотворено відразу і зароди смерти нових порядків. Замість утворити, в власнім інтересі, кріпкий стан зажиточних хлопців, котрі, як се з досвіту знаємо, нахилюються більше до консерватизму, сотворено самих кандидатів до торби

жебрацької» [6, с. 10-11]. З іншого боку, загальна сума компенсації за скасування панщини поміщика дозволяла магнатам спробувати себе в капіталістичному виробництві.

На початку вересня 1848 р. австрійський рейхстаг прийняв законопроект про скасування панщинних повинностей за відшкодування – індемнізацію. Вважається, що намісник Галичини, щоб підтримати лояльність польських селян, поспішно пообіцяв скасувати панщину коштом держави. Тому фонд індемнізації був вирахований лише в 1850 р. і склав для Східної Галичини 47 716 038 зол., а за сім років (виплата почалася з 1858 р.) процентна надбавка до тієї суми склала 10 957 179 зол. [7, с. 40]. Найвища індемнізація припала на галицького селянина, який платив утричі більше, ніж австрійський та у п'ятеро більше за чеського селянина. В Австрії доплата до прямих податків складала 25%, у Чехії – 31,5%, у Галичині – 85%. Коли ж Галичина здобула автономію, польські поміщики висловлювали невдоволення тим, що мають самі собі сплачувати компенсацію, тому імперія була змушена взяти це на себе. Як підкреслює А. Тейлор, відтоді німецькі й чеські селяни платили за звільнення селян Галичини [8, с. 71].

К. Левицький, характеризує скасування панщини, трактував цю подію як заслугу Відня та ставив під сумнів заслуги польської шляхти: «Поляки (польська шляхта) не були вдоволені з сього, що австрійське правительство знесло панщину та п'ятували той акт як інтригу Австрії, покликуючи ся на те, що вони вже передше постановили дарувати панщину. З боку Австрії був се акт самооборони, щоби приєднати собі нарід хліборобський і не допустити його до участі в польських повстаннях» [9, с. 13].

7 вересня 1848 р. Фердинанд I підписав Закон про скасування панщини для всієї монархії. Цей закон, який І. Франко назвав «наскрізь політичним» [10, с. 86], містив низку положень щодо правових відносин між землевласниками та селянами. Якщо закон від 17 квітня трактував селян як підданих, а землевласників – як їх верховну владу, то закон 7 вересня встановлював, що підданство й відносини опікунської влади скасовуються (скасовувалися підзаконні акти, що визначали дію закону 17 квітня). Фактично закон 7 вересня логічно завершував реформи, започатковані Йосифом II, і визначив природу монархії Габсбургів до кінця її існування [8, с. 70].

У законі від 17 квітня не згадувалося про різницю між рустикальними та домінікальними землями, а от закон 7 вересня чітко зазначив, що будь-яка різниця між рустикальними й домінікальними землями скасовується. Рустикальні землі ставали вільною земельною власністю. Закон від 17 квітня передбачав скасування панщини та інших підданських повинностей; закон від 7 вересня розглядав панщину, грошові та натуральні данини як майнові відносини, що впливають із користування землею верховного власника. Усі повинності халупників і комірників, які не сиділи на підданій землі, скасовувалися безплатно [11, с. 288].

Відзначимо, що законом від 7 вересня 1848 р. скасовувалась практика примусової купівлі пива й горілки селянами та всіх дотичних до того зобов'язань. Селянин отримував право купляти горілку, де захоче, проте право пропінації й надалі залишалося недоторканим. До 1890 р. селяни купили в панів горілки на суму 124,4 млн. корон [12, с. 650]. За виробництвом горілки в першій половині XIX ст. Галичина займала перше місце в усій Австрійській імперії та давала 30% усієї продукції [5, с. 21].

Австрійські юристи трактували скасування панщини 1848 р. не як звільнення селян від панщинної залежності, а як звільнення підданої землі від прив'язаних до неї тягарів (*dem untertänigen Gründe anklebenden Lasten, Dienst-Leistungen und Geibigkeiten jeder Art*). Скасування поділу власності на верховну й підлеглу та поділу земель на домінікальні й рустикальні ставили власників в однакове становище щодо права на землю. Власник селянської землі та власник маєтку формально ставали рівноправними [13, с. 3]. З ліквідацією панщини поміщики втратили зацікавленість в утриманні значної кількості селян на землі, бідніші селяни продавали свої землі заможнішим і переїздили до міст. Таким чином, заможніші селяни здобули з реформи реальну користь, а великі землевласники почувалися розореними та засуджували імперський уряд. З іншого боку, зі звільненням селян зменшилося старе протистояння за лінією «поміщики-селяни», а звільнення від неефективної панщини дало можливість значно ефективніше управляти великими маєтками [8, с. 71].

Правову еволюцію галицького селянина спостерігаємо й у сфері вживання термінології та конкретних конотацій. До 1848 р. про селян говориться як про «підданих», інколи вживається польське «хлоп» або українське «господар». У 1848 р. домінуючим стає поняття «селянин». Проте вживається він у цьому випадку не з партикуляристичними становими чи класовими, а універсалістськими громадянськими конотаціями. Селяни – це жителі села, які часто визначаються як

«сільські жителі» – сільський відповідник бюргерів. А. Заярнюк підкреслює, що нове селянство стало об'єктом нової політики репрезентацій. Його зображали як протилежність до відсталого, неосвіченого, забитого селянства старих часів, обтяженого спадком кріпацької та панщизняної залежності. Новий селянин мав мало спільного з носієм традиційної культури, тепер його уявляли носієм національної традиції, універсальних цінностей, цивілізованим, організованим та свідомим [14, с. 551-552].

Квітневим і вересневим патентами 1848 р. практичне вирішення всього обсягу реформи не завершувались. Згодом було видано низку державних актів. Найважливішими з них були патенти від 4 березня 1849 р. для всіх країв та окремих патент для Галичини від 15 серпня 1849 р. Значною мірою ці патенти регулювали питання індемнізації [15, с. 7]. А 4 листопада 1848 р. центральна влада зобов'язала губернатора Галичини В. Залеського «усіма можливими заходами забезпечити край і шляхту від будь-якого насилля сільського люду» [5, с. 110].

Деякі українські громадські діячі, навпаки, переконували, що скасуванням панщини 1848 р. завершилися реальні потуги Відня. Після цього для селянина, який не надто орієнтувався в правовому полі, не було нічого реально зроблено задля гарантування селянської посілості: «Хлопа полишено без поради і помочи. Не дано йому до рук жадного оружя до оборони перед напіраючи ми на него з усіх боків ворогами, з котрих найбільший був движимий капітал, в руках жидівського лихвара» [6, с. 13]. Губернатор Галичини Ф. Стадіон, характеризуючи стан юрисдикції на селі, відзначав, що селяни по 20-30 років просять про виконання однієї справи та зовсім не отримують відповіді або ж із Відня їх закликають до терпіння. Нерідко чиновники самі підштовхували селян до подання скарг, щоб при цьому поживитися від пана. Разом із сім'ями вони приїжджали на перевірку, тижнями гостили в помісті, отримували подарунки та хабарі, а селянин у підсумку залишався винним [5, с. 18].

Селянська реформа 1848 р. (*Grundentlastung*) скасувала панщину юридично, але селяни зіштовхнулися з низкою проблем. Селянин отримав свободу, але після неї мав отримати землю, луки, пасовища й ліси. Великі земельні ділянки продовжували належати поміщику – так звана табулярна власність (колишня домінікальна), до якої належали церковні й державні землі. Селяни сподівалися, що імператор не тільки звільнить їх від панщини, але дасть частину землі. У камеральних маєтках селяни нерідко самочинно привласнювали наділи, якими користувалися [11, с. 287].

У першій половині XIX ст. під впливом втягування сільського господарства у сферу товарно-грошових відносин посилювався процес дроблення селянського земельного наділу й захоплення рустикальних земель поміщиками за допомогою так званих земельних регуляцій. І хоч австрійським законодавством заборонялося роздрібнення селянських наділів, земельні наділи продовжували роздрібнюватися [16, с. 17]. Формальною основою захисту селянських земель слугували інвентарні записи 1786 р., що залишалися чинними до 1848 р. Після смерті глави сімейства наділ переходив до старшого сина, який був зобов'язаний виплатити іншим членам сім'ї їхню частку грошима. Однак оскільки такої суми грошей зазвичай не було, а поділ залишався традицією й поміщику було вигідне роздрібнення (це вело до збільшення панщини), то воно й надалі продовжувалося. К. Левицький писав: «Син із батьком не хоче сидіти на однім ґрунті, донька з матір'ю; діляться пів-морга і кожна окремо газдує» [17, с. 186]. На думку дослідника історії економіки В. Стись, подальшому роздрібненню ґрунтів могла запобігти господарська політика уряду, спрямована на розвиток промисловості в краї. У такому разі мало відбутися «перетікання» селян на підприємства міст, що автоматично послаблювало земельний голод на селі [18, с. 214].

Навіть після аграрної реформи 1848 р. селяни скаржилися імператорові на шляхтичів, які самовільно захоплюють їхні землі. В одному такому зверненні зазначалось: «Ваша ц.к. Величносте! Як довго тривало підданство і патримоніальне судівництво, були самовільні обривання ґрунтів і заборона використовувати ліси і пасовиська. Та процедура триває й надалі, навіть після усунення підданства. <...> Через обмеження наших прав погіршується і становище усіх селян, які стають жертвою біди і нужди. <...> Немає майже жодної громади в Галичині, яка б не мала причин скаржитися на самовільне захоплення ґрунтів і т.д. Численні рекурси залишаються без відповіді... Народ думає, що або старі закони скасовані, або що урядники не відають про проблеми. Оборона власних прав потребує не досяжних для селянина коштів. <...> Коли Ваша Величність не вступиться за нами, то витвориться для наших громад ще гірші і важчі відносини, як ті, що були в часах неволі. Витвориться ще більша залежність селян від колишнього пана, як давня панщина! Селяни будуть змушені здатися

на ласку і неласку панів і робити все, що заманеться, щоби таким чином отримати дрова і використовувати пасовиська» [б, с. 17].

Таким чином, головними проблемами сільського господарства Галичини протягом 1772-1848 рр. були організація раціонального прибуткового господарства (економічна) і правове врегулювання земельних відносин (юридична). Вирішення цих двох проблем неодмінно створювало нову проблему (політичну) – врахувати інтереси колишньої шляхти, щоб не налаштувати її проти політики Відня. Саме цими мотивами керувалися імператори монархії Габсбургів у процесі поступової інкорпорації новоприєднаних земель і їх переведення на норми австрійського права. Поліпшення правового становища селян й охорона селянського землекористування розглядались як засоби зміцнення держави. Унаслідок йосифінських реформ галицький селянин перестав бути упослідженим законом, отримав право спадково розпоряджатися рухомим майном, обстоювати свої права в суді. Однак аж до 1848 р. селянин ще продовжував залишатися в певних аспектах залежним від пана й лише скасування панщини розірвало зв'язок між паном і селянином. Зробивши галицького селянина власником землі, реформа Фердинанд I також спонукала його до більшого зацікавлення політикою та культурою.

Віденські революційні події 1848 р. спричинили низку суспільно-політичних змін у Галичині та Буковині. 17 квітня 1848 р. імператор підписав патент (указ) про ліквідацію панщини в Галичині з 15 травня, а 9 серпня дію цього патенту австрійський уряд поширив на Буковину. Незважаючи на те, що скасування кріпосного права затяглося в часі, сам факт ліквідації феодалних повинностей мав позитивне значення для розвитку суспільних відносин у Галичині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Verfassungsurkunde des österreichischen Kaiserstaates [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48.htm> [13.03.2015].
2. Витанович І. Селянська доля від часів Хмельниччини до 1848 р. Історія українського селянства. Ч. II / Ілля Витанович. – Львів : Накл. “Самоосвіти”, 1936. – 40 с.
3. Kaiserliches Patent 1848 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.klinebooks.com/cgi-bin/kline/32567.html> [13.03.2015].
4. ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 89, спр. 8 (Фінансові звіти окружного управління у м. Львів про витрати грошей на відшкодування збитків землевласників). – 30 арк.
5. Косачевская Е. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г. / Евдокия Косачевская. – Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1965. – 152 с.
6. Будзиновський В. Хлопска посілість в Галичині і новочасні суспільно-реформаторські змагання / В'ячеслав Будзиновський. – Львів : “Народна Друкарня” В. Манецкого, 1895. – 112 с.
7. ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 89, спр. 2 (Протоколи засідань дирекції Фонду відшкодувань втрат за звільнення від земельних повинностей у зв'язку з скасуванням панщини). – 47 арк.
8. Тейлор А.Дж. Габсбурзька монархія 1809-1918 / Алан Джон Тейлор ; пер. з англ. – Львів : ВНТЛ–Класика, 2002. – 268 с.
9. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців / Кость Левицький. – Львів : Друкарня О.О. Василян у Жовкві, 1927. – 736 с.
10. Франко І. Галицька індемнізація // Франко І. // Зібр. тв. : у 50 т. – Т. 44. – Ч. 1. – К. : Наук. думка, 1986. – С. 86-121.
11. Герасименко М. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства / Михайло Герасименко. – К. : Вид-во Академії Наук Української РСР, 1959. – 302 с.
12. Злупко С. Некоторые особенности социально-экономического развития западноукраинской деревни в эпоху капитализма / С. Злупко // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. – Вильнюс : Минтас, 1963. – С. 648–660.
13. ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 4 (Т. 1), спр. 733 (Справа про врегулювання панщини та сервітутних повинностей на території Галичини). – 40 арк.

14. Заярнюк А. “Селянство” як категорія соціально-історичного аналізу (на прикладі Східної Галичини ХІХ ст.) / Андрій Заярнюк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2006-2007. – Вип. 15. – С. 543-553.
15. ЦДІА України у м. Львові, ф. 165 (Крайовий комітет), оп. 8, спр. 1 (Розпорядження, протоколи, листування та ін. документи про заснування і діяльність індемнізаційного фонду). – Т. 1. – 136 арк.
16. ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 90, спр. 9 (Дані про стан маєтків). – 124 арк.
17. Сьомочкін І. Народження індустріальної ери / Ігор Сьомочкін // Львівщина : історико-культурні та краєзнавчі нариси / упоряд. та відп. редактор Ю. Бірюльов. – Львів : Центр Європи, 1998. – С. 183-204.
18. Styś W. Wpływ uprzemysłowienia na ustrój rolny / Wincenty Styś. – Lwów : Nakł. T-wa naukowego, 1936. – 259 p.

REFERENCES

1. Verfassungsurkunde des österreichischen Kaiserstaates, available at : <http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48.htm> (access March 13, 2015).
2. Vytanovych, I. (1936), *Selyanska dolya vid chasiv Khmelnychchyny do 1848 r. Istoriya ukrayinskoho selyanstva* [Peasant destiny of Khmelnytsky times to 1848. History of the Ukrainian peasantry], Nakł. “Samoosviti”, Lviv, Ukraine
3. “Kaiserliches Patent 1848 “, available at : <http://www.klinebooks.com/cgi-bin/kline/32567.htm> (access March 13, 2015).
4. “Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, f. 146, descr. 89, c. 8 (The financial statements of district administration in Lviv about spending money for compensation of landowners)”, 30 p.
5. Kosachevskaya, E. (1965), *Vostochnaya Galitsiya nakanune i v period revolyutsii 1848 g.* [Eastern Galicia before and during the Revolution of 1848], Izd-vo of Lvov university, Lviv, Ukraine.
6. Budzinovskyi, V. (1895), *Khlopska posilist v Galychyni i novochasni suspilno-reformatorski zmahannya* [Hlopska possession in Galicia and the new times social-reformist contest], “Narodna Drukarnya” V. Manetskogo, Lviv, Ukraine.
7. “Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, f. 146, descr. 89, c. 2 (The proceedings of the management of the Fund compensations for losses exemption from land dues in connection with the abolition of serfdom)”, 47 p.
8. Teylor, Alan John (2002), *Gabsburzka monarkhiya 1809-1918* [Habsburg monarchy 1809-1918], Translated, VNTL-Klasika, Lviv, Ukraine.
9. Levytskyi, K. (1927), *Istoriya politychnoyi dumky galytskykh ukrayintsiv* [History of Political Thought of Galician Ukrainian], Drukarnya O.O. Vasylian u Zhovkvi, Lviv, Ukraine.
10. Franko I. (1986), “Galician indemnizatsiya”, *Zibrannya tvoriv : u 50 t.* [Collected works : u 50 t.], Naukova dumka, Kyiv, vol. 44, part. 1, pp. 86-121.
11. Gerasimenko, M. (1959), *Agrarni vidnosyny v Galychyni v period kryzy panshchynnoho hospodarstva* [Agrarian relations in Galicia during the crisis corvee economy], Vyd-vo of Academy of Sciences of Ukrainian SSR, Kyiv, Ukraine.
12. Zlupko, S. (1963), “Some features of the socio-economic development of the Western Ukrainian village in the era of capitalism”, *Ezhegodnik po agrarnoy istorii Vostochnoy Evropy*, pp. 648–660.
13. “Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, f. 146, descr. 4 (Vol. 1), c. 733 (The case of the settlement of serfdom and servitude obligations in Galicia)”, 40 p.
14. Zayarnyuk, A. (2006-2007), “Peasantry” as a category of social and historical analysis (for example, Eastern Galicia of XIXth century)”, *Ukrayina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, iss. 15, pp. 543-553.

15. "Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, f. 165 (Territorial Committee), descr. 8, c. 1 (Order, minutes, correspondence and others. documents on establishment and operation of the indemnizatsiynny fund)", vol. 1, 136 p.
16. "Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, f. 146, descr. 90, c. 9 (Data on the estates)", 124 p.
17. Somochkin, I. (1998), "The birth of the industrial era", *Lvivshchyna : istoryko-kulturni ta kraeznavchi narysy* [Lviv region : historical and cultural essays and local lore descriptions], Tsentr Evropy, Lviv, pp. 183-204.
18. Styś, W. (1936), *Wpływ uprzemysłowienia na ustrój rolny*, Nakł. T-wa naukowego, Lwów, 259 p.